ZESZYT O BOŻEJ OPATRZNOŚCI NR 13

JAN PAWEŁ II
W MEKSYKU

WARSZAWA 2019

Tekst
ks. dr hab. Zdzisław Struzik, prof. UKSW

Recenzent
ks. prof. dr hab. Mieczysław Ozorowski

Korekta
Łukasz Wójcik

Opracowanie graficzne i skład
Dominika Kotlińska

Zdjęcia
Archiwum Instytutu Papieża Jana Pawła II
http://pixabay.com
http://unsplash.com

Druk
Drukarnia Wydawnictwa Arka

©Copyright by Instytut Papieża Jana Pawła II
Warszawa 2019

ISBN 978-83-65198-57-0

Instytut Papieża Jana Pawła II
ul. Ks. Prymasa Augusta Hlonda 1
02-972 Warszawa
tel. 22 213 11 90; fax 22 213 11 92
www.ipjp2.pl, e-mail: instytut@ipjp2.pl

Instytut Papieża Jana Pawła II jest jednostką organizacyjną
Samorządu Województwa Mazowieckiego.

SPIS TREŚCI

SŁOWO WSTĘPNE 7
WYKAZ SKRÓTÓW 8
WPROWADZENIE 9
I. PIERWSZA PIELGRZYMKA APOSTOLSKA JANA PAWŁA II DO MEKSYKU 26-31.01.1979. 9
1.1. Spotkanie podczas pierwszej Mszy św. w Katedrze Metropolitalnej w Meksyku. Spotkanie z Korpusem Dyplomatycznym, 26.01.1979. 10
1.2. Przemówienie do Polaków, 27.01.1979. 12
1.3. Homilia wygłoszona w Bazylice Matki Bożej w Guadalupe, 27.01.1979. 12
1.4. Przemówienie do księży diecezjalnych i zakonnych w Bazylice Matki Bożej w Guadalupe, 27.01.1979. 15
1.5. Przemówienie do sióstr zakonnych Meksyku w Kolegium Miguel Angel, 27.01.1979. 16
1.6. Homilia wygłoszona podczas Mszy św. w Wyższym Seminarium Duchownym w Puebla de los Angeles, 28.01.1979. 17
1.7. Przemówienie inauguracyjne III Konferencji Generalnej Episkopatu Ameryki Łacińskiej, 28.01.1979. 18
1.8. Przemówienie wygłoszone podczas spotkania z Indianami w Cuilapan, 29.01.1979. 22
1.9. Homilia wygłoszona podczas Mszy św. w Katedrze. Przyjęcie do posługi lektoratu i akolitatu potomków starych szczepów meksykańskich, 29.01.1979. 23
1.10. Przemówienie do przedstawicieli krajowych organizacji katolickich Meksyku, 29.01.1979. 23
1.11. Przemówienie do uczniów i studentów, 30.01.1979. 24
1.12. Przemówienie podczas wizyty w ubogiej dzielnicy Santa Cecilia w Guadalajara, 30.01.1979. 25
1.13. Przemówienie na stadionie Jalisco w Guadalajara do około 100 tysięcy robotników, 30.01.1979. 25

1.14. Homilia podczas Mszy św. w sanktuarium Matki Bożej w Zapopan, 30.01.1979. 26
1.15. Przemówienie do seminarzystów w seminarium w Guadalajara, 30.01.1979. 26
1.16. Przemówienie do studentów i pracowników uniwersytetów katolickich z całego Meksyku w Guadalajara, 31.01.1979. 26
1.17. Przemówienie do robotników w Monterrey, 01.02.1979. 27
Podsumowanie 28
II. DRUGA PIELGRZYMKA APOSTOLSKA JANA PAWŁA II DO MEKSYKU 6-13.05.1990. 29
2.1. Dzień 6.05.1990. 29
2.2. Dzień 7.05.1990. 31
2.2.1. Homilia podczas Liturgii Słowa w Veracruz. 31
2.3. Dzień 8.05.1990. 32
2.3.1. Spotkanie na lotnisku z wiernymi diecezji Aguascalientes. 32
2.3.2. Msza św. dla młodzieży w San Juan de los Lagos. 33
2.3.3. Spotkanie z korpusem dyplomatycznym w Delegaturze Apostolskiej. 34
2.4. Dzień 9.05.1990. 34
2.4.1. Spotkanie z wiernymi w katedrze poświęconej Matce Bożej Niepokalanej, Patronce Archidiecezji. 35
2.4.2. Homilia podczas Mszy św. razem z duchownymi, na placu Soriana w Durango. 35
2.4.3. Spotkanie z przemysłowcami. 36
2.5. Dzień 10.05.1990. 37
2.6. Dzień 11.05.1990. 37
2.7. Dzień 12.05.1990. 37
2.8. Dzień 13.05.1990. 37
III. TRZECIA PIELGRZYMKA APOSTOLSKA JANA PAWŁA II DO MEKSYKU 11-12. 08.1993. 38
3.1. Przemówienie do przedstawicieli rdzennej ludności kontynentu amerykańskiego, 11.08.1979. 38

3.2. Homilia podczas Mszy św. dla Indian i mieszkańców Archidiecezji Jukatan w Mérida, 11.08.1979. 39
IV. CZWARTA PIELGRZYMKA APOSTOLSKA JANA PAWŁA II DO MEKSYKU 22-26.01.1999. 40
4.1. Msza św. w bazylice Matki Bożej z Guadalupe w Meksyku, 23.01.1999. 40
4.2. Spotkanie z korpusem dyplomatycznym, Meksyk, 23.01.1999. 41
4.3. Msza św. na Audytorium im. Braci Rodrígez, 24.01.1999. 42
4.4. Przesłanie papieskie dla chorych w Szpitalu Regionanym im. Alfonso Lopeza Mateosa, 24.01.1999. 42
4.5. Spotkanie czterech pokoleń na stadionie Azteków, 25.01.1999. 42
V. PIĄTA PIELGRZYMKA APOSTOLSKA JANA PAWŁA II DO MEKSYKU 30.07-02.08.2002. 44
5.1. Homilia podczas Mszy św. i kanonizacji bł. Juana Diego. 44
5.2. Homilia podczas liturgii słowa i beatyfikacji męczenników Jana Chrzciciela i Hiacynta od Aniołów. 45
VI. PODSUMOWANIE 45
BIBLIOGRAFIA 46
NOWENNA DO OPATRZNOŚCI BOŻEJ 48
AKT ZAWIERZENIA I DZIĘKCZYNIENIA OPATRZNOŚCI BOŻEJ 53

SŁOWO WSTĘPNE

Jednym z najważniejszych elementów pontyfikatu Jana Pawła II były podróże apostolskie. Papież dał się poznać światu jako niestrudzony pielgrzym, którego misją było umacnianie braci w wierze, miłości i jedności. Pierwsza podróż apostolska Jana Pawła II odbyła się do Meksyku, który zajmował szczególne miejsce w sercu papieża. Ojciec Święty w ciągu swojego pontyfikatu odwiedził ten kraj pięciokrotnie. Nie ulega wątpliwości, że nauczanie Jana Pawła II na długo pozostanie w sercach mieszkańców tego kraju.

Prezentowany *Zeszyt* z pewnością jest przesłanką do zapoznania się ze społecznym, politycznym i duchowym znaczeniem poszczególnych pielgrzymek papieża do Meksyku. Każda podróż niosła słowa ukojenia, miłości, jedności, ale jednocześnie ojcowskiego upomnienia. Rozpowszechnienie myśli papieża jest szczególnym zaproszeniem do przypomnienia sobie bogactwa, które zostało nam przekazane przez Ojca Świętego.

Ks. Tadeusz Aleksandrowicz
Proboszcz Parafii Opatrzności Bożej
i kustosz powstającego Sanktuarium

WYKAZ SKRÓTÓW

BD	Sobór Watykański II, Dekret o pasterskich zadaniach biskupów w Kościele *Christus Dominus.*
DZ	Sobór Watykański II, Dekret o działalności misyjnej Kościoła *Ad gentes divinitus.*
KK	Sobór Watykański II, Konstytucja dogmatyczna o Kościele *Lumen gentium*.
CELAM	Rada Biskupów Ameryki Łacińskiej CELAM (hiszp. Consejo Episcopal Latinoamericano) – międzynarodowa konkonferencja episkopatów zrzeszająca narodowe konferencje episkopatów krajów Ameryki Łacińskiej. Statut CELAM zatwierdził papież Pius XII.
KDK	Sobór Watykański II, Konstytucja duszpasterska o Kościele *Gaudium et spes.* Podpisana przez papieża Pawła VI, (7.12.1965).

WPROWADZENIE[1]

Podróże Jana Pawła II do Ameryki Łacińskiej, a także pięć podróży do Meksyku, miały charakter apostolski i ewangelizacyjny. Papież chciał być z tamtymi społeczeństwami z racji 500. lecia ewangelizacji tych terenów, ze szczególnym uwzględnieniem społeczeństw poszkodowanych niesprawiedliwością społeczną. Każda z tych pięciu podróży miała swój osobny motyw i klimat, każda była wielkim spotkaniem z tamtejszym społeczeństwem, przepełnionym modlitwą i dziękczynieniem składanym Bogu.

I. PIERWSZA PIELGRZYMKA APOSTOLSKA JANA PAWŁA II DO MEKSYKU 26-31.01.1979.

Celem pielgrzymki i podróży apostolskiej Jana Pawła II była inauguracja obrad III Konferencji Ogólnej Episkopatów Ameryki Łacińskiej[2] na temat: „Ewangelizacja Ameryki Łacińskiej dzisiaj i w przyszłości" oraz inauguracja pontyfikatu Jana Pawła II w skali międzynarodowej.

Katolicy w Meksyku stanowią dominującą grupę wyznaniową (90%). Przez wiele lat rozdział Kościoła od państwa ograniczał jego działalność prawie wyłącznie do sprawowania sakramentów i to głównie na prowincjach. Sytuacja zmieniła się w 1992 roku, kiedy doszło do nawiązania stosunków dyplomatycznych między Meksykiem a Stolicą Apostolską, co wpłynęło na umocnienie roli Kościoła w życiu państwa i społeczeństwa.

Ojciec Święty odwiedził sanktuaria maryjne w Zapopan i Guadalupe, gdzie Matce Kościoła zawierzył przyszłość ewangelizacji w Ameryce Łacińskiej i swoje papieskie posługiwanie. W Puebla de los Angeles spotkał się z przedstawicielami Kościołów niekatolickich.

Inauguracja obrad III Konferencji Ogólnej Episkopatów Ameryki Łacińskiej dotyczyła tematu: „Ewangelizacja Ameryki Łacińskiej dzi-

[1] Tekst pierwotnie został opublikowany w monografii recenzowanej: Z. Struzik, *Tematyka nauczania Jana Pawła II podczas pielgrzymek do Meksyku*, w: *Jan Paweł II w Meksyku,* red. T. Szyszka, Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2019, s. 11-36.

[2] Wykaz konferencji Ameryki Łacińskiej: Konferencja Episkopatu Ameryki Łacińskiej w Rio de Janeiro (1955), Konferencja Episkopatu Ameryki Łacińskiej w Medellín (1968), Konferencja Episkopatu Ameryki Łacińskiej w Puebli (1979), Konferencja Episkopatu Ameryki Łacińskiej w Santo Domingo (1992), Nowa ewangelizacja. Postęp człowieka i kultura chrześcijańska, IV Konferencja Ogólna Episkopatu Ameryki Łacińskiej, w Santo Domingo (1992), Rada Episkopatu Ameryki Łacińskiej.

siaj i w przyszłości". Przemówienie Ojca Świętego wytyczyło program dla całego Kościoła Ameryki Łacińskiej. Konferencja ta nawiązywała do zgromadzenia w Rio de Janeiro, na którym doszło do utworzenia CELAM, oraz do II Konferencji w Medellín.

1.1. Spotkanie podczas pierwszej Mszy św. w Katedrze Metropolitalnej w Meksyku. Spotkanie z Korpusem Dyplomatycznym, 26.01.1979.

Papież Jan Paweł II, podczas pierwszej Mszy św. sprawowanej w Katedrze Metropolitalnej w Meksyku, spotkał się z Kościołem i ludem meksykańskim. Całą swoją podróż do Meksyku powierzył opiece Matki Bożej Dziewicy z Guadalupe, czczonej jako Panna Wierna. Maryja wykazała wierność w poszukiwaniu sensu i znaczenia jej wybrania przez Boga i przeznaczenia na Matkę Zbawiciela. Maryja okazała postawę akceptacji do roli przez Boga jej wyznaczonej, a następnie konsekwentnie realizowała plany Boga.

PIELGRZYMI W SANKTUARIUM W GUADALUPE

Ta konsekwencja maryjna jest dla mieszkańców całego kraju Meksyk przykładem wytrwałości w pokonywaniu wszelkich trudności życia i wiary.

Wierność wiary była u Meksykan cechą charakterystyczną, zaufanie do wiary i wyznania katolickiego przyniosły wielkie dzieła oparte na bezgranicznej wierze w Ewangelię. Teraz papież pragnął tę wiarę przekształcić i umocnić, aby się stała „rozumną i stałą"[3]. O takiej wierze nauczał także Sobór Watykański II, w Konstytucji *Lumen gentium*.

Społeczność meksykańska chciała budować nowe relacje administracji kościelnej o charakterze bardziej narodowym, ta postawa była skutkiem zdarzeń historycznych, w których nastąpił rozdział Kościoła hierarchicznego i zerwanie ze Stolicą Apostolską.

Papież Jan Paweł II oczekiwał jednak dalszej postawy lojalnej wobec Kościoła i rezygnacji z wielu nieistotnych aspektów, które z łatwością we wzajemnych stosunkach mogłyby być usunięte. Jan Paweł II zwracał szczególną uwagę na autentyczność wiary, na dawanie świadectwa przez życie moralne i relacje społeczne oparte na przesłaniach ewangelicznych, mówił: „Papież oczekuje od was także, że wasze życie będzie w sposób konsekwentny w pełni zgodne z waszą przynależnością do Kościoła. Ta zgodność oznacza uświadomienie sobie przez katolików własnej tożsamości i manifestowanie jej z całą delikatnością, ale bez wahań i obaw"[4].

Wspólnie sprawowana Eucharystia była znakiem autentycznego spotkania papieża, Głowy Kościoła Katolickiego z „duszą i sumieniem" ludu meksykańskiego. Papież oczekiwał zobowiązania wiernych do wierności Chrystusowi, a do wstawiennictwa duchowego wezwał pośrednictwo Matki Bożej z Guadalupe.

Tego samego dnia, to jest 26 stycznia 1979 roku, papież przemawiał do korpusu dyplomatycznego akredytowanego w Meksyku. Wyraził uznanie do działań dyplomatycznych na rzecz pokoju, porozumienia między narodami oraz wzajemnej wymiany dobrami kultury. Takie działania dyplomatów, podejmowane w łączności ze Stolicą Apostolską, są wyrazem troski o wspólne dobro ludzkości, o przyszłość narodów i wszystkich ludzi. Papież podkreślił, że powszechne dążenie

---

[3] Jan Paweł II, I Pielgrzymka do Meksyku. Przemówienie – homilia podczas Mszy św. w Katedrze Metropolitalnej w Meksyku (26.01.1979), w: Jan Paweł II, *Nauczanie papieskie*, t. II, cz. 1, wyd. Pallottinum, Poznań 1990, s. 64-67.

[4] Jan Paweł II, I Pielgrzymka do Meksyku. Przemówienie – homilia podczas Mszy św. w Katedrze Metropolitalnej w Meksyku (26.01.1979), w: Jan Paweł II, *Nauczanie papieskie*, t. II, cz. 1, wyd. Pallottinum, Poznań 1990, s. 66.

do pokoju wymaga użycia wszelkich możliwych środków „do wyeliminowania strachu i nieufności i do zastąpienia ich wzajemnym zaufaniem, przychylną uwagą i braterską współpracą”[5].

Papież zwrócił uwagę na problem uchodźctwa, szczególnie z terenów Azji Wschodniej. Ludzie poszukujący nowych miejsc spotykają się z odmowami innych państw, na ich przyjęcie i pomoc w nowej drodze życia. Taka solidarność międzynarodowa powinna także obejmować kraje Ameryki Łacińskiej.

1.2. Przemówienie do Polaków, 27.01.1979.

W dniu 27 stycznia 1979 roku Jan Paweł II spotkał się z Polonią w ogrodach Delegatury Apostolskiej w Meksyku. W spotkaniu papież odwołał się do katolickości, czyli do powszechności Kościoła, którego on jest Głową. Ta katolickość zobowiązuje także wszystkich Polaków, aby potrafili działać i zachowywać się wobec innych narodów z całą otwartością i dobrocią. Stwierdzenie i historyczna rzeczywistość *Polonia semper fidelis* zobowiązuje, podobnie jak stwierdzenie *Mexico semper fidelis*, podkreśla podobieństwo obu narodów, co do wiary i łączności z Kościołem. Matka Boża w Guadalupe przypomina rolę i znaczenie Matki Bożej Jasnogórskiej w Częstochowie dla obydwu narodów.

Ta zbieżność kultów pomaga papieżowi w kontynuowaniu pielgrzymki po Meksyku, tak jak pomagała Pani Jasnogórska w pielgrzymce papieskiej do Polski.

1.3. Homilia wygłoszona w Bazylice Matki Bożej w Guadalupe, 27.01.1979.

Papież pozdrowił Matkę Bożą pozdrowieniem anielskim: „*Ave Maria gratia plena, Dominus tecum*”, jako najwspanialszym boskim pozdrowieniem. Meksyk dość szybko wszedł w dzieło ewangelizacji[6]. Po stu latach w Ameryce Łacińskiej było już siedemdziesiąt diecezji z czterema milionami wiernych chrześcijan. Spełniały się słowa Zbawiciela rozsyłające Apostołów i ich następców na cały świat, aby głosić

[5] Jan Paweł II, I Pielgrzymka do Meksyku. Przemówienie – Do korpusu dyplomatycznego akredytowanego w Meksyku (26.01.1979), w: Jan Paweł II, *Nauczanie papieskie*, t. II, cz. 1, wyd. Pallottinum, Poznań 1990, s. 68.

[6] Stało się to po ponad 30 latach, od roku 1492. W 1492 roku Krzysztof Kolumb po dwóch miesiącach żeglugi odkrył nowy kontynent.

Dobrą Nowinę. Niemal w każdym kraju i regionie Ameryki Łacińskiej dokonała się bezpośrednia ingerencja Matki Bożej, narody otrzymały wsparcie wiary licznymi objawieniami.

BAZYLIKA MATKI BOŻEJ W GUADALUPE

Papież wspomniał Konferencję Episkopatu Ameryki Łacińskiej, połączoną z Kongresem Eucharystycznym w Bogocie, z roku 1969, na której był obecny papież Paweł VI. Obecna Konferencja ma za zadanie rozważenie nowych problemów Kościoła Łacińskiego w nowym momencie historycznym. Po Soborze Watykańskim II[7], odbyła się Konferencja w Medellín[8], której celem było wprowadzenie do Ameryki Łacińskiej nowych ustaleń, wskazań i wytycznych oraz *znaków czasu* dla wiernych i struktur kościelnych. Głównymi tematami były: „postęp ludzki, ewangelizacja i rozwój wiary, Kościół widzialny i jego struktury". Nowe postulaty miały doprowadzić do szczególnego zajęcia się ubogimi oraz do procesu wyzwolenia ludzi i narodów.

Po upływie 10. lat od tamtych wydarzeń pojawiły się nowe wyzwania, idee, propozycje, nie zawsze przychylne Kościołowi, „Dlate-

[7] Sobór Watykański II rozpoczął się 11 października 1962, trwał z przerwami do 8 grudnia 1965.

[8] Zwołana z inicjatywy Konferencji Episkopatów Ameryki Łacińskiej i za aprobatą Pawła VI konferencja w Medellín (Kolumbia) w 1968 r.

go Kościół szuka dróg, które pozwolą mu głębiej zrozumieć i lepiej wypełniać misję otrzymaną od Jezusa Chrystusa”[9].

Na konferencji podjęty został temat: „Ewangelizacja dzisiaj i w przyszłości Ameryki Łacińskiej”. Atmosfera tego spotkania miała nawiązywać do wieczernika, w którym Apostołowie po Wniebowstąpieniu Pana oczekiwali na przyjście Ducha Świętego. Papież polecił Konferencję wstawiennictwu Matki Najświętszej Maryi i ofiarował Jej cały Lud Boży, Kościół w Meksyku i na całym kontynencie. Młode pokolenie miało wejść i zastosować w życiu podstawowe wartości: sprawiedliwość i prawdę w życiu społecznym, zawodowym, kulturalnym i politycznym.

Na zakończenie przemówienia papież odwołał się do Królowej Pokoju: „Królowo Pokoju! Zachowaj od wojen, nienawiści i wstrząsów kraje i narody całego kontynentu, które tak Ci ufają”[10].

OBRAZ MATKI BOŻEJ Z GUADALUPE

[9] Jan Paweł II, I Pielgrzymka do Meksyku. Przemówienie – homilia podczas Mszy św. w Bazylice Matki Bożej w Guadalupe (27.01.1979), w: Jan Paweł II, *Nauczanie papieskie*, t. II, cz.1, wyd. Pallottinum, Poznań 1990, s. 74.

[10] Jan Paweł II, I Pielgrzymka do Meksyku. Przemówienie – homilia podczas Mszy św. w Bazylice Matki Bożej w Guadalupe (27.01.1979), w: Jan Paweł II, *Nauczanie papieskie*, t. II, cz.1, wyd. Pallottinum, Poznań 1990, s. 75.

1.4. Przemówienie do księży diecezjalnych i zakonnych w Bazylice Matki Bożej w Guadalupe, 27.01.1979.

Papież potraktował to spotkanie jako wyraz miłości i troski z jego strony. Uznał pracę duchownych za niezbędną i niezastąpioną w wielkim dziele ewangelizacji. Dzieło to winno być prowadzone stale i na wielu odcinkach zadań duszpasterskich, ze szczególnym poświęceniem i świadomością współpracy w ramach Kościoła Chrystusowego. Aby wypełniać tak wielkie zadania potrzebna jest nieustanna formacja duchowa, poprzez: modlitwę, częste praktykowanie sakramentu pojednania, codzienne rozmyślania, pobożność do Najświętszej Maryi Panny w odmawianiu modlitwy różańcowej. Dzięki tym środkom można dojść do harmonii działania, w syntezie duchowości z posługiwaniem.

Posługiwanie kapłańskie jest niezbędne i nie może być zastąpione przez kapłaństwo powszechne. Tak naucza i stwierdza Konstytucja Dogmatyczna o Kościele Soboru Watykańskiego II (por. KK,10[11]). Kapłaństwo kleru diecezjalnego i zakonnego[12] powinno być podporządkowane działalności duszpasterskiej biskupów kościołów lokalnych, a także ustaleniom Konferencji Episkopatów, biskupi, bowiem są jedynymi autentycznymi nauczycielami wiary.

Papież powiedział do zabranych kapłanów: „Jesteście sługami Ludu Bożego, sługami wiary, szafarzami i świadkami miłości Chrystusa do ludzi; miłości, która nie jest stronnicza, która nikogo nie wyklucza, chociaż kieruje się specjalnie ku najbiedniejszym”[13]. Kapłani nie są działaczami społecznymi, politycznymi, ani funkcjonariuszami władzy doczesnej, nie powinni gubić charyzmatu głoszenia Ewange-

[11] „Kapłan urzędowy mianowicie, dzięki władzy świętej, jaką się cieszy, kształci lud kapłański i kieruje nim, sprawuje w zastępstwie Chrystusa (in persona Christi) Ofiarę eucharystyczną i składa ją Bogu w imieniu całego ludu, wierni zaś na mocy swego królewskiego kapłaństwa współdziałają w ofiarowaniu Eucharystii, pełnią też to kapłaństwo przez przyjmowanie sakramentów, modlitwę i dziękczynienie, świadectwo życia świątobliwego, zaparcie się siebie i czynną miłość” (KK, 10).

[12] „Również inni członkowie zakonów, mężczyźni czy kobiety, przynależni też ze szczególnej racji do rodziny diecezjalnej, świadczą wielką pomoc świętej hierarchii, a na skutek wzrostu potrzeb apostolatu, mogą i powinni z dniem każdym świadczyć jej coraz więcej” (BD, 34).

[13] Jan Paweł II, I Pielgrzymka do Meksyku. Przemówienie do księży diecezjalnych i zakonnych w Bazylice Matki Bożej w Guadalupe (27.01.1979), w: Jan Paweł II, *Nauczanie papieskie*, t. II, cz.1, wyd. Pallottinum, Poznań 1990, s. 77.

lii. Przywództwo doczesne w życiu społecznym łatwo może przyczynić się do podziałów, tymczasem kapłan jest powołany do głoszenia jedności i braterstwa.

W OGRODACH GUADALUPE

1.5. Przemówienie do sióstr zakonnych Meksyku w Kolegium Miguel Angel, 27.01.1979.

Jan Paweł skierował swoje przemówienie do wszystkich zakonnic w Meksyku (około 20. tysięcy), zaznaczył, że obejmują one działaniem wielki obszar: szkoły, kolegia, szpitale, kliniki, dobroczynność i opiekę, dzieła parafialne, katechezę i grupy apostolskie. Ideałem tego wielkiego dzieła jest naśladowanie Chrystusa i służba Kościołowi.

Są także uchybienia w wypełnianiu powołania do życia zakonnego, należą do nich: niezrozumienie istoty życia zakonnego, opuszcza się modlitwę na rzecz działania, śluby zakonne interpretuje się z mentalnością świecką, zbyt łatwo porzuca się życie wspólne, problemy odnosi się tylko do rozstrzygnięć społeczno-politycznych i uznaje się postawy wyraźnie ideologiczne.

Papież przypomniał siostrom zakonnym o zachowaniu ducha głębokiej wiary, ożywionego i podtrzymywanego modlitwą[14]. Od-

[14] Sobór Watykański II, Dekret o działalności misyjnej Kościoła *Ad gentes divinitus*, 6 (7.12.1965).

niesienie właściwe do Boga (wymiar wertykalny) jest zadaniem i sensem powołania oraz pozwala zachować tożsamość, jednocześnie świadcząc o królestwie Bożym.

Służąc ludziom, siostry zakonne służą Kościołowi i Chrystusowi, dlatego zasadą życia są kryteria ewangeliczne, a nie społeczno-socjalno-polityczne. Siostry winny pamiętać, że są oblubienicami mistycznymi Chrystusa „i to ukrzyżowanego", dlatego cieszą się zaufaniem Kościoła, ponieważ głoszą cywilizację miłości.

Na zakończenie Jan Paweł II udzielił apostolskiego błogosławieństwa wszystkim zakonnicom w Meksyku.

1.6. Homilia wygłoszona podczas Mszy św. w Wyższym Seminarium Duchownym w Puebla[15] de los Angeles, 28.01.1979.

W tym miejscu i w tym dniu Jan Paweł II zwołał wszystkich biskupów Ameryki Łacińskiej na konferencję. Celem tej konferencji była misja Kościoła na tym kontynencie, polegająca na budowaniu dla narodów pomyślności, harmonii, sprawiedliwości i pokoju.

Papież w modlitwie wezwał moc Ducha Świętego do asystencji w tym wielkim zgromadzeniu biskupów, odpowiedzialnych przed Bogiem za głoszenie Ewangelii wobec własnych narodów. Następnie Papież odwołał się do Konferencji w Medellín, która zajmowała się sprawami rodziny. Stwierdzono tam, że rodzina winna spełniać podstawowe zadania: wychowywać w wierze, kształtować człowieka jako osobę i sprzyjać rozwojowi. Duszpasterstwo rodzin miało być priorytetem działania duszpasterskiego.

Po 10. latach obecna Konferencja ponownie wraca do zagadnień rodziny, szczególnie ze zwróceniem uwagi na nowe zjawiska. Należą do nich: wprowadzenie – w niektórych krajach latynoamerykańskich – rozwodów cywilnych, wielka liczba dzieci w „związkach niekompletnych", wiele społeczeństw młodego pokolenia nie ma możliwości naturalnego rozwoju – normalnego życia (niska zdrowotność, ubóstwo, nędza, ciemnota i analfabetyzm, nieludzkie warunki życia, chroniczne niedożywienie).

[15] Kazanie wygłoszone w dzielnicy „Los Minas", inaugurujące III Konferencję Ogólną Episkopatu Latynoamerykańskiego w Puebla, wygłoszone w Seminarium Palafoxiano w Puebla de los Angeles, w Meksyku (28.01.1979).

Papież zwrócił się do rządów poszczególnych krajów, aby podjęły działania na rzecz dobra dla rodzin, a rozwój społeczny oparły na populacji narodowej. Zdarzyła się, bowiem tendencja do ideologicznego ograniczania liczby obywateli.

POMNIK JANA PAWŁA II W GUADALUPE

Kościół latynoamerykański, a konkretnie biskupi, mają zadanie włączenia się w wielkie „dzieło nadziei" dla rodzin, poprzez pomoc w różnorodnych organizacjach społecznych, poprzez budowanie w każdej rodzinie „Kościoła domowego". Rodzina wierząca ma nieść światło wiary dla rodzin niewierzących.

Na zakończenie Papież zwrócił się do wszystkich rodzin, a szczególnie tych, które cierpią z powodów materialnych i z powodów duchowych w braku zgody i miłości, zachęcił wszystkich do nadziei duchowej oraz zapewnił wszystkich o pamięci i nieustannej modlitwie.

1.7. Przemówienie inauguracyjne III Konferencji Generalnej Episkopatu Ameryki Łacińskiej, 28.01.1979.

Papież zwrócił się w modlitwie o działanie Ducha Świętego w tak wielkim dziele, jakim jest Konferencja, przypomniał poprzednie konferencje: w Rio de Janeiro (powstało CELAM) i II Konferencję w Medellín. Podstawą do rozważań miał być dokument roboczy i odniesienie

do adhortacji apostolskiej Pawła VI *Evangelii nuntiandi*[16], a tematem głównym konferencji *Ewangelizacja dzisiaj i w przyszłości Ameryki Łacińskiej*.

Następnie Jan Paweł II przekazał główne myśli i wskazania na obrady Konferencji.

Nauczyciele Prawdy
Konferencja jest braterskim spotkaniem pasterzy Kościoła.
Pasterze mają być nauczycielami prawdy.
Troska o czystość nauki i jedność w prawdzie.

Prawda o Jezusie Chrystusie
Pilne i gorliwe przekazanie prawdy o Jezusie Chrystusie, na bazie chrystologii.
Wyznanie wiary w Jezusa Chrystusa wobec całego świata.
Nauczanie o prawdziwym Bóstwie Chrystusa, który jest Synem Bożym i przynosi zbawienie.
Wiara w Chrystusa, łączność z Kościołem, uzdalnia nas do służenia człowiekowi, naszym narodom, do ewangelizowania ich kultury, przemieniania serc, humanizowania systemów i struktur.
Istnieje obowiązek ewangelizowania całej ludzkości.

Prawda o posłannictwie Kościoła
Kościół został ustanowiony przez Chrystusa jako wspólnota życia, miłości i prawdy (por. KK 8).
Kościół rodzi się z odpowiedzi wiary, jaką dajemy Chrystusowi. On, Kościół, daje nam bogactwo życia, i łaski.
Gwarancją poważnej i aktywnej działalności ewangelizacyjnej jest dobrze ugruntowana eklezjologia. Uznanie Magisterium Kościoła[17].
Do królestwa Bożego wchodzi się przez wiarę i przynależność do Kościoła. „Błędem jest twierdzić, że wyzwolenie polityczne, ekonomiczne i społeczne utożsamia się ze zbawieniem w Chrystusie, że *regnum Dei* utożsamia się z *regnum hominis*"[18].

---

[16] Adhortacja apostolska papieża Pawła VI *Evangelii nuntiandi*. O ewangelizacji w świecie współczesnym (8.12.1975).

[17] Magisterium Kościoła (łac. *Magisterium ecclesiae*) – w Kościele katolickim władza autorytatywnego nauczania prawd wiary.

[18] Papież Jan Paweł I wygłosił jedenaście homilii i przemówień, odbył cztery audiencje generalne oraz odprawił pięć nabożeństw na Anioł Pański.

MEKSYKANIE W SANKTUARIUM W GUADALUPE

Prawda o człowieku

„Tajemnica człowieka wyjaśnia się naprawdę dopiero w tajemnicy Słowa Wcielonego" (KDK 22).

Ta prawda o człowieku stanowi fundament nauczania społecznego Kościoła i przesłankę prawdziwego wyzwolenia.

Symbole i sprawy jedności

Jedność biskupów:

Jedność biskupów pochodzi z misji zleconej przez Chrystusa.

Jedność z kapłanami, zakonnikami, wiernymi:

Wzajemna jedność biskupów przedłuża się w ich jedności z kapłanami, zakonnikami i wiernymi.

Obrońcy i promotorzy godności:

Godność ludzka jest wartością ewangeliczną, której nie można lekceważyć bez wielkiej obrazy Stwórcy. Kościół występuje w obronie godności człowieka, nie potrzebuje systemów ideologicznych, żeby kochać i bronić człowieka. Kościół broni braterstwa, sprawiedliwości, pokoju. Występuje przeciw: wszelkim formom dominacji, zniewolenia, przemocy, dyskryminacji, gwałtu, zamachów na wolność religijną, agresji przeciw człowiekowi, i wszelkich zamachów na jego życie. Kościół jest

obrońcą praw ludzkich. Kościół głosi prawdę, że wszelka własność prywatna jest obciążona hipoteką społeczną. Sobór Watykański II naucza: „Aby wieść życie godne człowieka, nie wystarczy więcej mieć, lecz trzeba dążyć do tego, żeby więcej być" (KDK, 35).

Kościół głosi idee wyzwolenia w sensie integralnym, głębokim, w takim sensie, w jakim głosił je i realizował Jezus[19]. Świeccy w Kościele są wezwani do wniesienia wkładu w życie polityczne i ekonomiczne oraz do skutecznego działania na rzecz obrony i promocji praw ludzkich (por. KDK, 43).

Niektóre pierwszoplanowe zadania:

Podjąć wszelkie starania o zorganizowanie duszpasterstwa rodzin. Każda wspólnota [religijno-kościelna] powinna dbać o powołania, które są nieodłącznym znakiem jej żywotności i dojrzałości. Młodzież jest nadzieją wszystkich, także Kościoła.

TABLICA PAMIĄTKOWA, CUILAPAN

[19] Por. Paweł VI, adh. *Evangelii nuntiandi*, 31.

1.8. Przemówienie wygłoszone podczas spotkania z Indianami w Cuilapan, 29.01.1979.

Papież zwrócił się do mieszkańców Oaxaca, Chiapas, Culiacán i innych regionów, potomków Miastaków i Zapoteków, wyraził solidarność „ze sprawą ludu uniżonego, ludzi ubogich”[20]. Papież stwierdził, że konieczne są reformy na korzyść uciskanych, wyzyskiwanych i pozbawianych podstawowych wartości, ziemi i miejsc pracy. Niezbędnie jest także przywrócenie godności pracy rolniczej. „Świat wiejski – zdaniem Papieża – posiada godne pozazdroszczenia bogactwa ludzkie i religijne: uregulowaną miłość rodziny, głęboki humanizm, miłość pokoju i zgodność obywatelską, poczucie religijne, ufność i otwartość na Boga”[21].

Następnie Papież zwrócił się do społeczności ludzi zamożnych i wezwał ich do solidarności i podzielenia się dobrami z ludźmi ubogimi i cierpiącymi niedostatek.

SCENERIA SPOTKANIA JANA PAWŁA II Z INDIANAMI, CUILAPAN

[20] Paweł VI, Przemówienie do mieszkańców wsi (23.08.1968), *AAS* 60 (1968) 621.

[21] Jan Paweł II, I Pielgrzymka do Meksyku. Przemówienie wygłoszone podczas spotkania z Indianami w Cuilapan (29.01.1979), w: Jan Paweł II, *Nauczanie papieskie*, t. II, cz. 1, wyd. Pallottinum, Poznań 1990, s. 98-99.

1.9. Homilia wygłoszona podczas Mszy św. w Katedrze. Przyjęcie do posługi lektoratu i akolitatu potomków starych szczepów meksykańskich, 29.01.1979.

Papież wypowiedział się o zadaniach świeckich w Kościele: „świeccy bowiem, którzy na mocy powołania Bożego uczestniczą w całej rzeczywistości świata, zaszczepiając w nią swą wiarę, praktykowaną w życiu prywatnym i publicznym (por. Jk 2,17), są najbardziej bezpośrednimi sprawcami obrony ludzi i rzeczy. Jako wierzący, działają poprzez aktywną swoją obecność, na rzecz stopniowego poświęcenia świata Bogu”[22].

1.10. Przemówienie do przedstawicieli krajowych organizacji katolickich Meksyku, 29.01.l979.

Papież przypomniał, że: „Wychodząc od nauczania soborowego *Lumen gentium,* społeczność Kościoła pogłębia podstawy nauczania o laikacie (por. DA 2; KK, 10 i 32). Świeccy, jako wierni chrześcijanie «wcieleni przez chrzest Chrystusa, ustanowieni, jako Lud Boży i stawszy się na swój sposób uczestnikami kapłańskiego, prorockiego i królewskiego urzędu Chrystusowego» są powołani do apostolstwa, szczególnie w różnych rodzajach działalności i zawodach, jakie wykonują w «zwyczajnych warunkach życia rodzinnego i społecznego” (…)» (KK, 31).

W duchu dokumentów oficjalnych Kościoła, laikat otrzymał „awans” i uznanie za wielki wkład w budowanie i przekształcanie na rzecz dobra rzeczywistości ludzkiej. Natomiast biskupi krajów latynoamerykańskich, muszą ze szczególną uwagą prowadzić laikat w kierunku rozwiązywania podstawowych problemów godności człowieka i jego egzystencji. Każdy świecki winien być zaangażowany w działanie na rzecz obrony, awansu, uświęcenia i apostolskiego postępu rodzin.

Papież wspomniał i wskazał na wielkie możliwości działań laikatu we *Wspólnotach Podstawowych*[23], są one ważnym czynnikiem for-

---

[22] Tamże, s. 100.

[23] *Podstawowe wspólnoty kościelne* pojawiły się po raz pierwszy w roku 1968 jako nowa forma życia religijnego, działając w parafiach Kościoła – zgodnie z programem, zarysowanym przez ojców teologii wyzwolenia. Podstawowe wspólnoty zostały oficjalnie uznanie dopiero w roku 1978 na fali posoborowych „reform” i rosnącej popularności ruchów społecznych.

macyjnym i mogą szeroko oddziaływać wewnątrz swoich środowisk. Wspólnoty te winny kierować się wskazaniami zawartymi w *Evangelii nuntiandi* 58, gdzie podane są zasady postępowania:

- „Karmić się będą Słowem Bożym i nie pozwolą się usidlić wpływom skrajnych frakcji politycznych, ani modnym ideologiom.
- Opierają się ciągłej pokusie systematycznej kontestacji i duchowi super-krytycyzmu pod pokrywką szczerości, prawdy, woli, przychodzenia z pomocą.
- Mocno wkorzeniają się w Kościół miejscowy, a zarazem trzymają się Kościoła powszechnego.
- Zachowują szczerą łączność z Pasterzami, których Pan dał swemu Kościołowi, oraz z Urzędem Nauczycielskim, jaki powierzył im Duch Chrystusa.
- Nie uważają nigdy, że one tylko są adresatami Ewangelii albo, że im tylko przynależy zadanie jej głoszenia, a tym mniej, że tylko im Ewangelia została powierzona.
- Codziennie wzrastają w poczuciu obowiązków, w gorliwości religijnej, w troskliwości i aktywności misyjnej wobec innych.
- Wykazują poczucie wspólnoty ze wszystkimi ludźmi, a nie sprzyjają nigdy specjalnym partiom”[24].

Zdaniem Papieża, wszystkie organizacje i stowarzyszenia katolickie powinny być czynnikiem formacji chrześcijańskiej, powołanych do świętości, chrześcijan mocnych w wierze, pewnych doktryny głoszonej przez autentyczne Magisterium Kościoła.

1.11. Przemówienie do uczniów i studentów, 30.01.1979.

„Kościół w ramach swojej specyficznej misji winien podejmować i rozwijać pracę w zakresie wychowania chrześcijańskiego, do którego mają prawo wszyscy ochrzczeni”[25].

Papież zwrócił się do młodzieży, aby służyli pomocą w dziedzinie oświaty, w walce z analfabetyzmem i półanalfabetyzmem.

---

[24] Por. Paweł VI, *Evangelii nuntiandi*, 58.

[25] Dokument Konferencji w Medellín, *Wychowanie*, 9. Za aprobatą Pawła VI konferencja w Medellín (Kolumbia) w 1968 roku podjęła problematykę posługi Kościoła wobec ubogich.

1.12. Przemówienie podczas wizyty w ubogiej dzielnicy Santa Cecilia w Guadalajara, 30.01.1979.

Jan Paweł stwierdził: „Odkupieni przez Boga, który stał się jednym z nas, nie jesteśmy już ubogimi, niewolnikami, ale synami, którzy mogą nazywać Boga Ojcem" (por. Ga 4,4-6). Papież wezwał tych, którzy posiadają środki i czują się chrześcijanami, do odmiany umysłów i serc, w sprawach ubogich.

BAZYLIKA MATKI BOŻEJ Z GUADALUPE

1.13. Przemówienie na stadionie Jalisco w Guadalajara do około 100 tysięcy robotników, 30.01.1979.

Jan Paweł II wyraził szacunek do robotników i ich rodzin, wspomniał, że mają oni, robotnicy i rodziny, odpowiedzialność za naukę, pracę i formy odpoczynku. Papież docenił również pracę kobiet, praca ich staje się coraz bardziej odpowiedzialna. Praca jako taka nie jest przekleństwem, lecz błogosławieństwem. Praca winna być środkiem do tego, by całe stworzenie było podporządkowane godności człowieka, dziecka Bożego.

Sobór Watykański II nazwał rodzinę „małym Kościołem"; w rodzinie chrześcijańskiej rozpoczyna się ewangelizacyjna działalność Kościoła. Rodziny są pierwszymi szkołami wychowania w wierze.

1.14. Homilia podczas Mszy św. w sanktuarium Matki Bożej w Zapopan, 30.01.1979.

Sanktuarium pochodzi z czasów kolonialnych, wielką pracę ewangelizacyjną wykonali oo. Franciszkanie, umacniając wiarę do Matki Bożej Niepokalanie Poczętej. Kult do Matki Bożej stał się wiodący wśród latynoamerykanów wszystkich państw. Ta pobożność szczególnie stała się udziałem ludzi ubogich i prostych, przyjęła formę pobożności ludowej. Przez tę pobożność Maryja dokonuje wielkiego dzieła nawrócenia, pokuty, i pojednania z Bogiem. Maryja pozwala na przezwyciężanie „struktur grzechu", w których pogrążone jest nasze życie osobiste, rodzinne i społeczne.

Sanktuarium powinno przyjmować wszystkich, nawet tych, co przychodzą okazjonalnie i mają niepełną wizję wiary. Religijność ludowa jest zawsze na drodze doskonalenia (zob. adh. *Marialis cultus*[26]).

1.15. Przemówienie do seminarzystów w seminarium w Guadalajara, 30.01.1979.

Seminaria meksykańskie mają długą tradycję, sięgają czasów Soboru Trydenckiego i założenia Kolegium San Pedro w Guadalajara, w 1570 roku. Natomiast od 100 lat istnieje Kolegium Meksykańskie w Rzymie.

Papież wskazał na potrzebę nieustannego budzenia nowych powołań, drogą do tego jest słuchanie głosu Pana w modlitwie i liturgii. Bóg nieustanie objawia się w historii stworzenia i w historii zbawienia. Sama świadomość wielkości powołania kapłańskiego jest zawarta w pełnym objawieniu się samego Syna Bożego Jezusa Chrystusa. Dobra nowina powołania do służby ludowi Bożemu, jest wezwaniem do zmiany i udoskonalenia własnego życia, do życia przemienionego w Chrystusie, którego trzeba głosić i propagować.

1.16. Przemówienie do studentów i pracowników uniwersytetów katolickich z całego Meksyku w Guadalajara, 31.01.1979.

Papież wyznaczył podstawowe zakresy działań uniwersytetów:

– Uniwersytet katolicki winien wnosić specyficzny wkład w życie Kościoła i społeczeństwa przez wysoki poziom badań naukowych, głęboką analizę problemów, trafne rozumienie historii.

[26] Paweł VI, adh. *Marialis cultus*, 37 (2.02.1974).

– Uniwersytet katolicki winien kształtować ludzi naprawdę wybitnych w dziedzinie wiedzy, gotowych do pełnienia ważnych funkcji w społeczeństwie i do świadczenia przed światem o swojej wierze.
– Uniwersytet katolicki winien być żywym i aktywnym środowiskiem chrześcijańskim. Winien dawać świadectwa poważnego i szczerego zaangażowania w badania naukowe i widocznego autentyzmu życia chrześcijańskiego.
– Niezbędnym jest także wprowadzanie i rozwijanie duszpasterstwa akademickiego.

SAMOCHÓD PAPIESKI, GUADALUPE

1.17. Przemówienie do robotników w Monterrey, 01.02.1979.

Zdaniem Papieża praca nie powinna być obciążona frustracją i alienacją oraz ciężarem trudnym do realizowania, powinna podkreślać godność i wolność człowieka, w celu uszlachetniania i zdobywania środków do życia.

Praca ma charakter społeczny, służy wszystkim, dlatego wszystkie dobra naturalne winny być solidarnie dzielone i udostępniane. Praca ma także służyć do rozwoju duchowego człowieka, aby nie stała się czystym materializmem, dążącym do niesprawiedliwego zysku. Na-

uka Społeczna Kościoła podpowiada społeczeństwom sens i znaczenie pracy, wzywa do solidarności w podziale owoców pracy ludzkiej.

TABICA PAMIĄTKOWA, VERACRUZ

Podsumowanie

W czasie trwania I pielgrzymki apostolskiej Jan Paweł II ukazywał społeczeństwu meksykańskiemu wielkie uznanie, spotkał się ze wszystkimi grupami narodowymi i do każdej z nich przekazał odpowiednie przesłanie. Do Kościoła meksykańskiego skierował podziękowanie za dotychczasową pracę ewangelizacyjną i duszpasterską, docenił szczególnie pracę sióstr zakonnych, duchowieństwo zakonne wezwał do działania zgodnego z ich charyzmatami oraz skierował ich do nieustannej współpracy z biskupami miejsca, na znak jedności Kościoła lokalnego.

Studenci i młodzież szkolna została zachęcona do intensywnego wysiłku intelektualnego w każdej dziedzinie wiedzy, z wielką nadzieją na rozwój wszystkich dziedzin życia społecznego Państwa. Katolickie ośrodki kształcenia, szkoły i uniwersytet, w oparciu o dotychczasowe historyczne osiągnięcia, dalej powołane są do kształtowania chrześcijańskiego społeczeństwa, na wszystkich poziomach kształcenia i kulturalnego oddziaływania.

Papież potrafił docenić pracę i zasługi dyplomatów, ich wysiłek na rzecz pokoju międzynarodowego, który jest nieodzowny i wymaga wielkich zdolności i umiejętności.

Ludzie pracy, zarówno robotnicy, jak i urzędnicy mają przed sobą wielkie zadania społeczne, organizowanie miejsc pracy dla wszystkich i właściwy podział owoców pracy, aby likwidować ośrodki ubóstwa i nędzy.

Szczególną troskę Papież okazał wobec rolników. Uznał ich pracę za konieczną i nieodzowną, aczkolwiek bardzo ciężką. W strukturach rolnictwa meksykańskiego jest wiele niesprawiedliwości, w podziale ziemi, w handlu produktami rolniczymi, w możliwościach wychodzenia z biedy i zacofania.

Bardzo emocjonalne było wezwanie skierowane do społeczeństwa bogatego, aby ludzie bogaci zmienili filozofię życia, z materialnego tylko posiadania na rozwój duchowy; aby więcej „być", niż „posiadać".

W sposób dyplomatyczny Papież zwrócił się do rządzących, przypomniał, że ich władza pochodzi z wyboru społeczeństwa, któremu powinni służyć, likwidując wszelkie przejawy korupcji, niesprawiedliwości. Rządy odnoszą się do obywateli, posiadających pełnię praw: wolności, sprawiedliwości, prawa do posiadania, rozwoju i postępu. Dobra i zasoby, którymi zarządzają – tak materialne, naturalne, jak i kulturalne – są własnością narodu, należą do obecnych i przyszłych pokoleń. Na udokumentowanie nauczania papieskiego Jan Paweł II, powoływał się na nauczanie Soboru Watykańskiego II, na dokumenty papieskie Jana Pawła I, Pawła VI – szczególnie do adhortacji *Ewangelii nuntiandi.* Wskazał także na autorytet i nauczania Społecznej Nauki Kościoła.

II. DRUGA PIELGRZYMKA APOSTOLSKA JANA PAWŁA II DO MEKSYKU 6-13.05.1990.

2.1. Dzień 6.05.1990.

W pierwszym dniu Papież sprawował Mszę św. w sanktuarium Matki Bożej z Guadalupe, dokonał beatyfikacji pięciu sług Bożych związanych z ewangelizacją Meksyku. We Mszy św. uczestniczyli wszyscy biskupi Meksyku, około 1000. kapłanów i ponad 150. tysięcy wiernych.

Papież przybył do Matki Bożej z Guadalupe, aby prosić ją o pomoc w realizacji pielgrzymki oraz o duchowe i społeczne owoce dla spo-

łeczności meksykańskiej. Dokonał beatyfikacji: Juana Diego, który był oddanym sługą Pani z Tepeyac, troje dzieci z Tisxcala: Cristóbal, Antonia i Juana, kapłana i założyciela zakonu José María de Yermo y Parres.

POMNIK PAPIESKI, VERACRUZ

Wszyscy ci beatyfikowani zostali zapisani w historii Kościoła powszechnego i meksykańskiego, jako wierni wyznawcy i głosiciele Ewangelii. Tak, bowiem rodził się Kościół Chrystusowy, od czasów apostolskich, pokonując wszelkie bariery, języka, kultury, miejscowych wierzeń, ideologii, a także prześladowań. Papież mówił: „Z krzyżem w dłoni głosili oni Chrystusa Odkupiciela i Pana; wzywali do nawrócenia, a wielkie rzesze przyjmowały odnawiającą wodę chrztu i wylanie Ducha Świętego”[27].

Juan Diego, Indianin (*Cuauhtlat*óhuac – Mówiący Orzeł) umiłowany przez Maryję, doznał wielkiej łaski bezpośredniego spotkania. Jego wiara i zaufanie Ewangelii, poprzez kult Matki Bożej, jest przykładem dla całego tzw. laikatu w Meksyku. Laikat to świeccy[28], ale także wybierani i przeznaczeni do wiary i głoszenia prawdy o Bogu.

[27] Jan Paweł II, *Dzieła zebrane,* t. XII, wyd. „M”, Kraków 2009, s. 304.

[28] Zob. Jan Paweł II, adh. *Christifideles laici*, 47. O powołaniu i misji świeckich w Kościele i w świecie (30.12.1988).

Przykładem nowo błogosławionych winni wszyscy, laikat i duchowni, iść drogą Dobrego Pasterza Chrystusa, głosząc prawdy Boże i prowadząc ludzi do zbawienia.

2.2. Dzień 7.05.1990.

W tym dniu obyło się spotkanie z prezydentem republiki Meksyku. Papież odprawił Mszę św. na peryferiach Meksyku w dzielnicy Chalco, na placu Xico del Valle de Chalco, poświęcił kamień węgielny pod budowę nowego kościoła. Dzielnica Chalco jest wielką, 600. tysięczną częścią miasta, dzielnicą wielkiej nędzy i ubóstwa. Tematem homilii było: „Ja jestem Dobrym Pasterzem". Papież wezwał do walki i zmiany struktur gospodarczych, aby zmniejszać cierpienia ubogiej ludności. Konkretnych wskazań należy szukać w Społecznej Nauce Kościoła. Kościół zawsze występuje w obronie każdego człowieka, a szczególnie biednego i potrzebującego pomocy, podobnie jak Dobry Pasterz Jezus Chrystus gromadzi ludzi i głosi im prawdę.

Nauczanie społeczne Kościoła sięga wielkich dokumentów: Leona XII *Rerum novarum*[29], Jana Pawła II *Laborem exercens*[30] i świadczy, że Kościół zawsze opowiadał się na rzecz ubogich, ma do tego prawo i obowiązek płynący z przykładu Jezusa Chrystusa.

2.2.1. Homilia podczas Liturgii Słowa w Veracruz.

Veracruz to miasto założone nad Zatoką Meksykańską w roku 1519 przez Hermana Cortesa. Od tego miejsca Cortes rozpoczął podbijanie Meksyku, w tym czasie działali także misjonarze głównie franciszkanie (o. Pedro de Gante), a następnie jezuici.

Papież stwierdził, że jego przybycie miało na celu, „aby radośnie święcić naszą wiarę, i prosić Pana o to, by nadal budził w Meksyku nowych głosicieli Ewangelii"[31]. Jan Paweł II zapowiedział, że za dwa lata w 1992 roku, biskupi Ameryki Łacińskiej zbiorą się, aby święcić 500. lecie ewangelizacji. Nowa i ciągła ewangelizacja ma powodować większą jedność, solidarność i wierność. W procesie ewangelizacji Meksyku szcze-

[29] Leon XII, enc. *Rerum novarum* (15.05.1891).

[30] Jan Paweł II, enc. *Laborem exercens* (14.09.1981).

[31] Jan Paweł II, *Dzieła zebrane,* t. XII, wyd. „M", Kraków 2009, s. 313.

gólną gorliwością i poświęceniem dla tubylców, dla kolonistów i nowej mieszanki metyskiej stali się: o. Juan de Zumarrága, ks. Vasco Quiroga, o. Bartłomiej de las Casas.

Na przestrzeni pięciuset lat wykształtował się Kościół meksykański i spowodował wielkie zmiany cywilizacyjne wśród ludności różnego pochodzenia, dokonało się zjednoczenie narodowe pod przewodnictwem wartości chrześcijańskich.

W obecnych czasach najważniejszym zadaniem i kontynuacją wielkiego dzieła ewangelizacyjnego jest dawanie świadectwa, w życiu społecznym, w kulturze, w wychowaniu i w polityce. Nie należy jednak utożsamiać królestwa Bożego z osiągnięciami doczesnymi, są one, bowiem osiągnięciami tylko materialnymi. W przepowiadaniu królestwa Bożego powinna dominować solidna katecheza, prowadzona na wszystkich poziomach, zwłaszcza w rodzinie i wśród młodzieży.

2.3. Dzień 8.05.1990.

W Meksyku odbyło się spotkanie z przedstawicielami diecezji Caravaca, spotkanie z klerykami diecezjalnymi w sanktuarium San Juan de los Lagos. Została odprawiona Msz św. dla młodzieży i koronacja figury Matki Bożej Juanita. Odbyło się także spotkanie z korpusem dyplomatycznym w delegaturze apostolskiej.

2.3.1. Spotkanie na lotnisku z wiernymi diecezji Aguascalientes.

Papież stwierdził, że Kościół szanuje kulturę meksykańską, tak jak inne kultury Ameryki Łacińskiej, ponieważ zawierają się w niej wartości ogólnoludzkie i chrześcijańskie, sprawiają one bowiem postęp cywilizacji w sposób dynamiczny. Kościół ze swej strony ofiaruje swoją pomoc i asystencję na korzyść człowieka, Kościół jest nieustannie włączony w takie rozumienie kultury chrześcijańskiej.

Jana Paweł II zachęcił wszystkich do autentycznego wyznawania Chrystusa, który łączy ludzi i pozwala tworzyć pokojowe struktury społeczeństw. Zachowanie i propagowanie Słowa Bożego jest gwarantem autentycznej wiary. Niemniej ważna jest edukacja i jej poziom, ona także wpływa na zachowanie pokoju. W edukacji, oprócz różnych systemów pedagogicznych, najważniejsze jest okazywanie miłości i troski wobec dzieci i młodzieży.

Papież stwierdził, że Kościół wyraża nadzieje na dalszy rozwój kultury meksykańskiej, tak jak rozwój całej Ameryki Łacińskiej, dlatego powinno się zrezygnować z mylnego przeświadczenia o hamującym działaniu kultury chrześcijańskiej. W nauczaniu ewangelicznym Kościoła są zawarte wszystkie humanistyczne wartości.

OŁTARZ, NA KTÓRYM JAN PAWEŁ II ODPRAWIAŁ EUCHARYSTIĘ, PUEBLA

2.3.2. Msza św. dla młodzieży w San Juan de los Lagos.

Podczas homilii Papież mówił do prawie pół miliona osób, w większości młodych. We współczesnych czasach nastąpiło wielkie załamanie się ducha miłości i postępu, a nastała epoka zwątpienia i duchowego załamania się młodego pokolenia. Młodzież szuka sztucznych „rajów", w ucieczce w zapomnienie, dyskoteki, narkomanię, obojętność i pesymizm Jedynym ratunkiem na odwrócenie się od takich destruktywnych tendencji jest powrót do nowej ewangelizacji, z nadzieją na budowanie nowego społeczeństwa sprawiedliwego, wolnego i pojednawczego.

Młodzież została zaproszona na Światowy Dzień Młodzieży na Jasną Górę w Polsce, na zakończenie Ojciec Święty dokonał koronacji figury Matki Bożej „Juanity".

2.3.3. Spotkanie z korpusem dyplomatycznym w Delegaturze Apostolskiej.

W tym dniu dokonano autoryzacji nawiązania stosunków dyplomatycznych pomiędzy Meksykiem i Stolicą Apostolską. Papież mówił o wielkich problemach migracyjnych na terenie Ameryki Łacińskiej oraz konieczności współpracy pomiędzy narodami całego kontynentu latynoamerykańskiego.

KOŚCIÓŁ SANTO DOMINGO, OAXACA

2.4. Dzień 9.05.1990.

Papież spotkał się z 31. delegacjami Polonii meksykańskiej, było także spotkanie z przedstawicielami różnych wyznań, w tym z wspólnotą żydowską. Została potwierdzona zasada, że rzymski, katolicki Kościół postępuje zgodnie z nauczaniem Soboru Watykańskiego II, z pragnieniem nieustannego rozwijania ekumenizmu.

W Durango odbyło się spotkanie z 1200. więźniami. Bolesne rozstanie więźniów z rodzinami i życiem społecznym, nie powinno doprowadzić do całkowitej izolacji. Najgorsze może być całkowite duchowe załamanie i utrata nadziei dla więźniów. Ważne jest także zachowanie wszystkich praw obywatelskich, ze strony władz więzienia i władz naczelnych państwa. Więźniowie nadal są częścią państwa meksykańskiego i społeczności chrześcijańskiej. Kościół, w osobie 4000. laików i 100.

duchownych niesie pomoc dla wszystkich uwięzionych, podtrzymując ich na duchu i dając nadzieję. Nieustannie trzeba pracować, aby kraj postępował na rzecz większej sprawiedliwości i solidarności ze wszystkimi grupami społecznymi.

2.4.1. Spotkanie z wiernymi w katedrze poświęconej Matce Bożej Niepokalanej Patronce Archidiecezji.

Papież wskazał, że trzeba nieustannie zabiegać o pokój Chrystusowy, trzeba rozpoznawać korzenie powstających konfliktów, zdominować siły sprawiedliwości, aby dotarły do wszystkich rodzin, w celu obrony ich godności. Każdy człowiek jest wezwany do świętości, może iść drogą Ewangelii wskazywanej przez Kościół katolicki. Kościół meksykański, a w nim wierzący świeccy, wykazali w przeszłości wielką odporność na zagrożenia moralne i społeczne, pozostali ostatecznie w godności dzieci Bożych.

Papież wspomniał ustalenie i pracę Synodu Biskupów w roku 1987, obecnie nikt nie może z ludzi świeckich wyłączyć się z pracy na rzecz sprawiedliwości społecznej, ekonomicznej i kulturalnej. Należy odrzucić sekularyzm, indyferentyzm religijny i przejść do „nowej ewangelizacji".

Odnoście spraw pokoju społecznego, należy zwrócić się do Chrystusa, który jest samym Pokojem, i może go udzielać innym. Taki pokój należy przekazywać każdemu, dorosłemu i dziecku.

2.4.2. Homilia podczas Mszy św. razem z duchownymi, na placu Soriana w Durango.

W katedrze miało miejsce spotkanie z duchowieństwem zakonnym, a na placu Soriana Ojciec Święty udzielił święceń kapłańskich dla 100. diakonów. Papież wspomniał zasługi, dla pracy duszpasterskiej i misyjnej, wielu kapłanów, których teraz muszą zastąpić nowe szeregi kapłańskie. Powołanie kapłańskie jest największym darem i powołaniem dla Kościoła, dla wiernych i dla całych społeczności. Powołanie kapłańskie pochodzi od miłości Boga, prowadzi do człowieka, służy, aby „kochać i zbawiać świat". Kapłaństwo jest odwzorowaniem Dobrego Pasterza, którym jest Chrystus, realizuje się w nieustannym trwaniu i przynoszeniu duchowych, Bożych owoców. Jednym z nich jest budowanie wspólnoty kościelnej, na podstawie miłości jednym, ku drugim. Szczególnym wyrazem tej wspólnoty jest działanie z biskupem miejsca. Pa-

pież zachęcił kapłanów, aby korzystali z jego przemówień – listów kierowanych do duchownych w Wielki Czwartek.

POMNIK PAPIESKI PRZY KATEDRZE METROPOLITALNEJ, MEKSYK

2.4.3. Spotkanie z przemysłowcami.

W sali teatru Ricardo Castro Papież przemawiał do przemysłowców. Głównym wezwaniem było: „Starajcie się naprzód o królestwo Boga i jego sprawiedliwość".

Spotkania papieskie z przemysłowcami są okazją, aby przekazywać i uwypuklać Społeczną Naukę Kościoła w relacjach społeczno-ludzkich. Rola przemysłowca na kontynencie latynoamerykańskim, w obecnych czasach jest niezastąpiona i powinna nosić w sobie podstawowe wartości sprawiedliwości i miłości wobec pracowników. Nie należy hołdować dominującemu liberalizmowi o charakterze kapitalistycznym. Kościół pragnie pobudzać refleksję nad zjawiskami ekonomicznymi świata i poszczególnych regionów. Nie zaleca żadnych systemów, tyko je analizuje i ocenia po skutkach – warunkach pracy i życia rodzin ludzkich. Meksyk, który ma wszystkie naturalne bogactwa, jest jeszcze daleki od sprawiedliwego ich wykorzystania.

2. 5. Dzień 10.05.1990.

Wizyta apostolska Jana Pawła II w Chihuahua została zrealizowana w Dniu Matki. Papież odniósł się do problemów rodzin meksykańskich. Zostały wspomniane podstawowe zagrożenia, takie jak: przemoc, przerywanie ciąży (aborto), eutanazja, marginalizacja słabych, opuszczenie starszych, odsuwanie od pracy i bieda.

Każda rodzina ludzka jest uświęcona przez Świętą Rodzinę, Jezusa, Maryi i Józefa, jest ona podstawową wspólnotą życia i miłości. Ta wspólnota jest niezbędna, aby człowiek spotkał się z codzienną miłością i wychowaniem według wartości (*la virtud de la castidad).* Miłość małżonków tworzących rodzinę jest zawsze święta i godna.

W środowisku rodzin meksykańskich, szczególną rolę odgrywają kobiety, poświęcające się dla dobra dzieci. Wymagania stawiane rodzinie chrześcijańskiej nie są łatwe, nieustannie niezbędna jest wierność i wytrwałość, a szczególnie ważne jest otwarcie na dar życia. Papież wspomniał na ważność i aktualność dokumentów: Karty Praw Dziecka, Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka, i na nauczanie zawarte w adhortacji apostolskiej Jana Pawła II, *Familiaris consortio*.

2.6. Dzień 11.05.1990.

Liturgia słowa na równinie Patria Nueva z udziałem 400 tys. wiernych w Tuxtla Gutiérrez. Byli to w większości przedstawiciele Indian i uchodźców.

W Yillahermosa nastąpiło poświęcenie katedry i spotkanie z chorymi, to spotkanie odbyło się na terenach sportowych.

2.7. Dzień 12.05.1990.

W Zacatecas (okolice) celebrowana była Msza św. przy starej kaplicy św. Jana. W spotkaniu uczestniczyło blisko 800 tys. wiernych. W tym samym dniu w Meksyku było spotkanie z biskupami w siedzibie Konferencji Episkopatu Meksyku oraz spotkanie z intelektualistami w bibliotece, w czytelni Biblóteca Mexica.

2.8. Dzień 13.05.1990.

Meksyk. Pożegnanie na lotnisku i odlot na wyspę Curaçao w archipelagu Antyli Holenderskich.

III. TRZECIA PIELGRZYMKA APOSTOLSKA JANA PAWŁA II DO MEKSYKU 11 – 12. 08.1993.

Papież został przyjęty w Izamal na Jukatanie w Meksyku przez prezydenta republiki Meksyk, Salinasa de Gortari i arcybiskupa Girolamo Prigione. Powitanie nawiązywało do wcześniejszych wizyt apostolskich w poprzednich latach oraz do kontynuacji doświadczeń związanych z przeżywaniem 500. lecia Ewangelizacji Nowego Świata (Ameryki Łacińskiej, 1492-1992). Papież przybył, aby pozdrowić wszystkich wiernych, na czele z duchownymi i utwierdzić społeczność chrześcijańską w wyznawanej wierze.

BAZYLIKA W GUADALUPE

3.1. Przemówienie do przedstawicieli rdzennej ludności kontynentu amerykańskiego, 11.08.1979.

Tematem przewodnim spotkania było: „Przybywam w imię Jezusa Chrystusa" – stwierdził Papież. Zostały wymienione i powitane plemiona i ludy Ameryki, od Alaski po Ziemię Ognistą (Tupi, Gwarani, Ajmarowie, Majowie, Keczua, Czibczowie, Nahua, Miskitowie, Araukanowie, Jamana, Gwajkuru, Inuit, Apacze).

Kościół Chrystusowy od początku był zdecydowanym obrońcą Indian, obrońcą ich kultury, mentalności i godności przysługującej każ-

demu człowiekowi, noszącemu wartości prawdy, dobra i piękna. Wszystkie ludy chrześcijańskie dzięki przyjętej wierze stały się wielką rodziną Kościoła katolickiego i odgrywają ważne role w całym bogactwie duchowym Kościoła.

Papież upomniał się o ziemie, które w procesach społeczno-gospodarczych, zostały bezpodstawnie zabrane Indianom, autentycznym właścicielom tych ziem. Obecna sytuacja wymaga powrotu do zasad sprawiedliwości i powzięcia działań naprawczych przez odpowiednie instytucje państwowe. W takich działaniach niezbędna będzie solidarność i braterstwo bez granic dla wszystkich ludów i szczepów indiańskich. Wobec nowych ideologii i teorii ekonomicznych, Kościół zawsze będzie stał na straży i propagował prawdę Chrystusowej sprawiedliwości, natomiast wszystkie ludy winny nieustanie dążyć do rozwoju cywilizacyjnego i chrześcijańskiego, zachowując pełną wspólnotę ze swymi pasterzami.

3.2. Homilia podczas Mszy św. dla Indian i mieszkańców Archidiecezji Jukatan w Mérida, 11.08.1979.

Tematem przewodnim było: „Powołani, aby z odwagą dawać świadectwo Chrystusowi". Spotkanie z papieżem było wyrazem i wyznaniem wspólnej wiary w Jezusa Chrystusa, która jest zawsze zalążkiem rozwoju i udoskonalenia. Każdy naród i każda społeczność wnosi do bogactwa Kościoła Chrystusowego wielki depozyt wiary, kultury, ale także poświęcenia i cierpienia. Każda wspólnota chrześcijańska powinna dawać świadectwa wobec innych, świadectwa prawdy, miłości, pokoju i nieustannego działania na rzecz dobra swoich braci. Pan Jezus, który jest Światłością Świata, nieustannie przypomina, że jesteśmy solą tej ziemi i ta godność ma promieniować na innych. Wobec niesprawiedliwości, niechęci, a nawet prześladowań trzeba stosować zasadę: „Zło dobrem zwyciężać" (por. Rz 12,21). Na zakończenie Papież przypomniał słowa wypowiedziane z racji pięćsetlecia Ewangelizacji Ameryki: „Świat zawsze potrzebuje przebaczenia i pojednania między ludźmi i narodami"[32].

[32] Jan Paweł II, *Dzieła zebrane,* t. XII, wyd. „M", Kraków 2009, s. 350.

IV. CZWARTA PIELGRZYMKA APOSTOLSKA JANA PAWŁA II DO MEKSYKU 22-26.01.1999.

Jan Paweł oświadczył na początku swej podróży, że ma ona „wymiar kontynentalny", i jest ściśle związana z uroczystym ogłoszeniem posynodalnej adhortacji apostolskiej „*Ecclesia in America*" (w nuncjaturze apostolskiej został podpisany i ogłoszony dokument adhortacji). Celem podróży było, tak jak poprzednio, „utwierdzenie braci w wierze".

Nowa ewangelizacja zawarta w adhortacji miała służyć jedności w społeczeństwie wielu ras i różnic plemiennych, a także przyczynić się do rozwoju wielu pozytywnych ruchów myślowych i kulturowych, poprzez dialog, rozwój społeczny oraz budowę lepszej przyszłości.

Wspominając Czarną Madonnę z Topeyac, Królową Meksyku i Cesarzową Ameryki, Jan Paweł II zawierzył jej, w macierzyńską opiekę, losy narodu meksykańskiego i wszystkich narodów kontynentu Amerykańskiego.

4.1. Msza św. w bazylice Matki Bożej z Guadalupe w Meksyku, 23.01.1999.

Podstawową prawdą o zbawieniu, dokonanym poprzez wcielenie i dokonanie aktów zbawczych (męki, śmierci i zmartwychwstania) jest podniesienie człowieka do godności dziecka Bożego. Syn Boży przyjął i zgodził się, aby przyjmować ludzki czas życia, i dokonywać nieustannej przemiany serc i dusz ludzkich.

Wśród wielu narodów, szczepów i społeczeństw Ameryki Łacińskiej dokonało się wielkie dzieło 500. letniej ewangelizacji, było to dzieło wielkie, zrealizowane pracą i poświęceniem misjonarzy i misjonarek. Dlatego ten kontynent, i ludzie na nim żyjący, są nadzieją dla Kościoła i świata w wyznawanej wierze i zaufaniu, kierowanym do Chrystusa Zbawiciela. „Istnieje wiele dziedzin, w których chrześcijańskie wspólnoty z północy, centrum i południa Ameryki mogą dawać świadectwo braterskiej więzi, jakie je łączą, okazywać czynną solidarność i brać udział we wspólnych programach duszpasterskich, wnosząc w nie bogactwo duchowe i materialne"[33].

[33] Jan Paweł II, Homilia na Mszy św. w bazylice Matki Bożej z Guadalupe, w Meksyku (23.01.1999).

Papież zachęcił i wskazał, aby na kontynencie Amerykańskim nigdy nie zapanowała nienawiść, przemoc, terroryzm, i handel narkotykami.

Jan Paweł II ustanowił dzień 12 grudnia, w całej Ameryce, jako liturgiczne święto Matki Bożej z Guadalupe.

PIELGRZYMI W SANKTUARIUM W GUADALUPE

4.2. Spotkanie z korpusem dyplomatycznym, Meksyk, 23.01.1999.

Papież stwierdził, że w swoich przesłaniach kieruje się tylko wolą obrony człowieka, w oparciu o słowo Boże. Współczesny świat staje się poprzez komunikację, bardziej sobie znajomy i współzależny, niemniej panuje także niebezpieczeństwo poważnego ograniczania wolności i wspólnot, która należy do istoty każdej demokracji. Następujący postęp powinien umacniać godność każdego człowieka i znaczenie jego przeznaczenia doczesnego i wiecznego. Kościół naucza, że człowiek winien stanowić centrum wszelkiego ładu państwowego i społecznego oraz każdego rozwoju technicznego i gospodarczego. Liczyć trzeba na rozwój świadomości i budowanie coraz większej solidarności, na płaszczyźnie krajowej i międzynarodowej.

Ameryka stanie się „kontynentem" nadziei, jeśli żyjące tu społeczności oraz ich klasy rządzące przyjmą wspólną bazę etyczną, zawartą w przesłaniu ewangelicznym – miłości Boga i bliźniego.

4.3. Msza św. na Audytorium im. Braci Rodrígez, 24.01.1999.

We Mszy św. uczestniczyło wielu pielgrzymów i Meksykanów przybyłych z wielu krajów Ameryki, Papież w szczególny sposób pozdrowił Indian i wezwał ich, aby nie ustawali w budowaniu dla siebie lepszej przyszłości. Wspomniał Nauczanie Soboru Watykańskiego, a szczególnie konstytucję *Lumen gentium*. Wartości tam podane powinny oświecać moralne i duchowe życie wiernych, w budowaniu społeczeństwa bardziej sprawiedliwego i służącego wszystkim obywatelom. Najlepszym nauczycielem jest Jezus Chrystus, Jemu trzeba zaufać. Zgodnie z bullą *Incarnationis mysterium,* należy odczytywać znaki czasu, wzywające człowieka do nawrócenia i pokuty.

Papież zwrócił się do rodzin, aby podtrzymywali i modlili się o powołania kapłańskie i zakonne, a następnie oddał całe dzieło ewangelizacyjne Meksyku i innych narodów pod opiekę Matki Bożej z Guadalupe.

4.4. Przesłanie papieskie dla chorych w Szpitalu Regionanym im. Alfonso Lopeza Mateosa, 24.01.1999.

Jan Paweł II pozdrowił chorych ze szpitala i wszystkich źle się mających w całym Meksyku, a następnie wyraził współczucie wobec ich cierpień, które są przypisane rodzajowi ludzkiemu, chociaż każdy jest stworzony do przeżywania radości i szczęścia. Poprzez wiarę jest także powołany każdy człowiek do trwałej wspólnoty z Jezusem Chrystusem, który dokonał zbawienia, także przez cierpienie i ofiarę.

Zatem, rola chorych w Kościele jest ważna i nieodzowna; każdy chory, Dziecko Boże staje się bogactwem i uczestniczy, poprzez cierpienia, w wielkim dziele zbawienia.

4.5. Spotkanie czterech pokoleń na stadionie Azteków, 25.01.1999.

Tematem głównym było: „Nie dajcie się zwyciężać złu, ale zło dobrem zwyciężajcie".

Upływał właśnie termin kończący stulecie i tysiąclecie, była to okazja do podsumowań postępu ludzkości we wszystkich kategoriach życia, również był to czas posumowań dla Kościoła (por. *Nuevo Millennio Ineunte*[34]). Sobór Watykański II, jako odpowiedź na przemiany

[34] List apostolski Ojca Świętego Jana Pawła II do biskupów, duchowieństwa i wiernych na zakończenie Wielkiego Jubileuszu Roku 2000.

świata, i jako początek nowej wiosny chrześcijaństwa, był wydarzeniem opatrznościowym dla XX stulecia (por. *Tertio millennio adveniente*).

Współczesny świat nadal potrzebuje Chrystusa, który nieustannie wyjaśnia tajemnicę życia ludzkiego, a szczególnie upomina się o miliony głodujących ludzi, często pozbawionych sprawiedliwości i podstawowych praw człowieka.

Nowy wiek XXI, staje się ponownie stuleciem nowej ewangelizacji, i wielkim wyzwaniem dla przychodzących nowych pokoleń, które powinny świadczyć stylem życia i chrześcijańskim zaangażowaniem.

Nowa ewangelizacja stanie się zasiewem nadziei dla nowego tysiąclecia, jeśli nowe pokolenie poświęci swe wysiłki głoszenia prawdy ewangelicznej, bowiem wszyscy ochrzczeni są wybranymi, aby naśladować Chrystusa. W nowym czasie należy spodziewać się większej globalizacji i szerszych kontaktów społecznych. Instytucje naukowe i polityczne, finansowe i kulturalne mają wielkie zadanie w służbie człowiekowi.

Papież dodał otuchy nowym pokoleniom słowami św. Pawła: „Ja jestem z wami, przez wszystkie dni, aż do skończenia świata" (Mt 28,20).

STADION AZTEKÓW W MEKSYKU

V. PIĄTA PIELGRZYMKA APOSTOLSKA JANA PAWŁA II DO MEKSYKU 30.07-02.08.2002.

Na początku V podróży Jan Paweł II do Meksyku wygłosił przemówienie powitalne, w którym zachęcił wszystkich mieszkańców kraju, aby zachowali tradycyjną wierność Kościołowi. Papież przybył do Meksyku po obchodach XVII Światowego Dnia Młodzieży w Toronto. Były przewidziane uroczystości kanonizacyjne i beatyfikacyjne. W poczet świętych został zaliczony brat Piotr od św. Józefa de Betancur, i Juan Diego Cuauhtlatoatzin. W poczet beatyfikowanych zostali zaliczeni bł. Jan Chrzciciel i Hiacynta od Aniołów. Święci ci i błogosławieni zasłużyli się bardzo w szerokiej ewangelizacji Ameryki Łacińskiej. Teraz stali się przykładem dla wszystkich w wyznawaniu wiary i w prowadzaniu zasad Ewangelii w życie społeczne.

KOŚCIÓŁ SANTO DOMINGO W OAXACA

5.1. Homilia podczas Mszy św. i kanonizacji bł. Juana Diego.

Zasadniczym tematem było: „Niech będzie waszym wzorem, niech wskazuje drogę do Maryi". Papież stwierdził, że świętych i błogosławionych wybiera sam Bóg, a Kościół tylko ogłasza ich heroiczność cnót, lub męczeństwo w wypadku obrony prawd wiary. „Pan patrzy z nieba, widzi wszystkich synów ludzkich" (Ps 33,13). Bóg nie zwa-

ża na różnice rasy czy kultury, ale miły jest mu ten, kto pełni Jego wolę. „Wiemy, że Bóg nie wysłuchuje grzeszników, ale wysłuchuje każdego, kto jest czcicielem Boga i pełni Jego wolę" (J 9,31).

Meksyk i inne kraje latynoamerykańskie znalazły się w decydującym momencie historii, po 500. latach ewangelizacji, rozpoczął się czas nowego tysiąclecia, czas nowych nadziei i nowych działań misyjnych, lepszej ewangelizacji. Nowe czasy powinny przynieść zmiany społeczne, powinny uwalniać rodziny meksykańskie od kryzysów moralnych i trudnych sytuacji materialnych.

5.2. Homilia podczas liturgii słowa i beatyfikacji męczenników Jana Chrzciciela i Hiacynta od Aniołów.

Tytułem zasadniczym homilii było: „Bądźcie zwiastunami nadziei dla całego społeczeństwa".

Papież odwołał się do wykładni Ewangelii, która przewiduje czasy trudne dla Kościoła, które w wielu miejscach na świecie przekształcają się w prześladowania. Jan Chrzciciel i Hiacynt od Aniołów oddali życie właśnie w obronie wiary chrześcijańskiej w środowisku Indian Zapoteków. Ich ofiara stała się przykładem, jak bez mitologizowania odziedziczonych po przodkach obyczajów można dojść do Boga, nie wyrzekając się własnej kultury.

VI. PODSUMOWANIE

Z perspektywy wielu lat patrzymy na działania duszpasterskie i społeczne Jana Pawła II w wielu rejonach świata, i odkrywamy wielkie zaangażowanie i wielką troskę o każdego człowieka, niezależnie od rasy, pozycji społecznej i orientacji systemów ekonomicznych. Papieżowi zależało, aby nadal trwała ewangelizacja krajów Ameryki Łacińskiej, aby kultura tamtych narodów nieustannie się rozwijała, a niesprawiedliwe relacje ekonomiczne pomiędzy poszczególnymi grupami społecznymi ulegały zmianom na lepsze. Postępowanie ewangeliczne według Dobrej Nowiny – Ewangelii jest zawsze zgodne z Nauką Społeczną Kościoła, w której najważniejsza jest wolność i godność każdego człowieka.

BIBLIOGRAFIA

Sobór Watykański II

Dekret o pasterskich zadaniach biskupów w Kościele *Christus Dominus* (28.10.1965), w: Sobór Watykański II, *Konstytucje, dekrety, deklaracje*, Poznań 2008.

Dekret o misyjnej działalności Kościoła *Ad gentes divinitus* (07.12.1965), w: Sobór Watykański II, *Konstytucje, dekrety, deklaracje*, Poznań 2008.

Konstytucja dogmatyczna o Kościele *Lumen Gentium* (21.11.1964), w: Sobór Watykański II, *Konstytucje, dekrety, deklaracje*, Poznań 2008.

Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes* (07.12.1965), w: Sobór Watykański II, *Konstytucje, dekrety, deklaracje*, Poznań 2008.

Nauczanie papieskie

Jan Paweł II, List apostolski Ojca Świętego Jana Pawła II do biskupów, duchowieństwa i wiernych na zakończenie Wielkiego Jubileuszu Roku 2000 (06.01.2001).

Jan Paweł II, Bulla ogłaszająca Wielki Jubileusz Roku 2000. *Incarnationis misterium,* wyd. Pallottinum, Kraków 1998.

Leon XII, enc. *Rerum novarum* (15.05.1891).

Paweł VI, adh. *Marialis cultus* (2.02.1974).

Paweł VI, adh. *Evangelii nuntiandi* (8.12.1975).

Jan Paweł II, enc. *Laborem exercens* (14.09.1981).

Jan Paweł II, adh. *Familiaris consortio* (22.11.1981).
Jan Paweł II, adh. *Christifideles laici* (30.12.1988).
Jan Paweł II, adh. *Ecclesia in America* (22.01.1999).

Literatura

Bujak A., *Świt nowego tysiąclecia: Kanada, Gwatemala*, Meksyk 2002, wyd. Biały Kruk, Kraków 2002.
Burska E. (red.*), Jan Paweł II w Ameryce Łacińskiej*, Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa 1980.
Jackowski A. (red.), Sołjan I. (red.), *Leksykon pielgrzymek Jana Pawła II*, wyd. WAM, Kraków 2005.
Jan Paweł II, *Dzieła zebrane*, t. XII, wyd. „M", Kraków 2009.
Jan Paweł II, *Nauczanie papieskie*, t. II, cz.1, Pallottinum, Poznań 1990.
Latasiewicz M., *104 pielgrzymki błogosławionego Jana Pawła II,* Dom Wydawniczy Rafael, Kraków 2005.
Łepkowski T., *Historia Meksyku*, Wrocław 1986.
Velásquez García E. (red.), *Nowa Historia Meksyku*, Warszawa 2016.

Netografia

Jan Paweł II w Meksyku, [online:] http://gwadelupa.pl/jan-pawel-ii-w-meksyku/ [dostęp: 05.01.2019].
Przemówienie do mieszkańców wsi, [online:] http://www.vatican.va/archive/aas/index_sp.htm [dostęp: 05.01.2019].

NOWENNA DO BOŻEJ OPATRZNOŚCI

MODLITWA NA KAŻDY DZIEŃ NOWENNY

PIEŚŃ:

Kto się w opiekę odda Panu swemu,
a całym sercem szczerze ufa Jemu,
śmiele rzec może: Mam obrońcę Boga,
nie przyjdzie na mnie żadna straszna trwoga.

Ciebie On z łowczych obieży wyzuje
i w zaraźliwym powietrzu ratuje:
w cieniu swych skrzydeł zachowa cię wiecznie,
pod Jego pióry uleżysz bezpiecznie.

Opatrzności Boża, która wszystkim rządzisz i wszystkim kierujesz
– wierzę w Ciebie!
Opatrzności Boża, która czuwasz i opiekujesz się każdym stworzeniem
– ufam Tobie!
Opatrzności Boża, która jako Matka najtroskliwsza zaspakajasz na każdy dzień wszystkie potrzeby swych dzieci
– kocham Cię, uwielbiam Cię, powierzam się Tobie!
Opatrzności Boża czuwaj nad nami!

Tobie Opatrzności Boża powierzamy tę nowennę w intencji…

DZIEŃ 1

Cały świat, w którym żyjemy, poruszamy się i jesteśmy, jest w rękach Boga. To „w Nim żyjemy, poruszamy się i jesteśmy" (Dz 17,28). To nie On żyje w naszym świecie, lecz to my żyjemy w Jego świecie. On nigdy nie wypuszcza nas ze swoich rąk. Nie traci nas sprzed oczu. Nie gubi planów naszego życia. Inaczej nie byłby Bogiem, ani doskonałą Miłością, ani doskonałą Obecnością. Nie byłby Ojcem i Matką. – „Czyż może niewiasta zapomnieć o swym niemowlęciu, ta, która kocha syna swego łona?

A nawet, gdyby ona zapomniała, Ja nie zapomnę o tobie! Oto wyryłem cię na obu dłoniach" (Iz 49, 15-16).

Litania do Bożej Opatrzności

Kyrie elejson. Chryste elejson. Kyrie elejson.
Chryste, usłysz nas. Chryste, wysłuchaj nas.
Ojcze z nieba, Boże – zmiłuj się nad nami.
Synu, Odkupicielu świata, Boże – zmiłuj się nad nami.
Duchu Święty, Boże – zmiłuj się nad nami.
Opatrzności Boża, godny celu miłości aniołów i ludzi – zmiłuj się nad nami.
Opatrzności Boża, nadziejo naszego zbawienia,
Opatrzności Boża, pociecho Kościoła pielgrzymującego,
Opatrzności Boża, drogo do Nieba,
Opatrzności Boża, wyprowadzająca z wszelkich niebezpieczeństw,
Opatrzności Boża, rozdzielająca łaski,
Opatrzności Boża, nieprzebrany skarbie wszelkiego dobra,
Opatrzności Boża, wspierająca sprawiedliwych,
Opatrzności Boża, nadziejo grzeszników,
Opatrzności Boża, ucieczko nieszczęśliwych,
Opatrzności Boża, pomocy we wszelkiej potrzebie,
Opatrzności Boża, ukojenie serc,
Opatrzności Boża, schronienie udręczonych,
Opatrzności Boża, skuteczny leku na wszelkie strapienia,
Opatrzności Boża, nasycenie zgłodniałych,
Opatrzności Boża, wsparcie ubogich,
Opatrzności Boża, podporo wdów i sierot,
Opatrzności Boża, boski przymiocie godny naszego uwielbienia,
Baranku Boży, który gładzisz grzechy świata, przepuść nam, Jezu.
Baranku Boży, który gładzisz grzechy świata, wysłuchaj nas, Jezu.
Baranku Boży, który gładzisz grzechy świata, zmiłuj się nad nami.

P: Wychwalamy Panie, Twoją świętą Opatrzność.
W: I poddajemy się wszystkim Jej wyrokom.

Módlmy się:
Panie, Ojcze wszechmogący i dobry, który przez swą Opatrzność prowadzisz nas i ochraniasz w każdej chwili naszego życia, naucz nas być zawsze posłusznymi Twojej woli, abyśmy kiedyś mogli wielbić Cię i dzięki Ci składać bez końca zjednoczeni w chwale Twego Królestwa. Przez Chrystusa Pana naszego. Amen.

K : OPATRZNOŚCI BOŻA
W: CZUWAJ NAD NAMI

PIEŚŃ:

1. Szczęśliwy kogo Opatrzność Boska, ma w swej opiece niech się nie troska:
W żadnym przypadku ten nie szkoduje, kogo Opatrzność Boska piastuje.

2. Nie tak miedziany mur jest bezpieczny, ani dyament tak trwało wieczny;
Jak kto przy Bogu łaskawym stoi, żadnych się nieszczęść niechaj nie boi.

3. Niechaj się na mnie i świat oburzy, niechaj me serce w żalach zanurzy;
Gdy tylko spojrzy niebieskie oko, wyjdę z tej toni pewnie wysoko.

DZIEŃ 2

Bóg, który nas stworzył własnymi rękami, nie zakończył swojego dzieła w pierwszej chwili stwarzania. Stwarza nas nieustannie. Nieustannie kształtuje nas na swój obraz i podobieństwo. Więcej – nie chce tego czynić bez naszej woli i bez naszej współpracy. Opatrzność wyraża się w tym, że czuwa nad naszą drogą, prowadzącą do pełni szczęścia, do spełnienia się każdego z nas.

Litania do Bożej Opatrzności

DZIEŃ 3

„Nasz Bóg jest w niebie; czyni wszystko, co zechce" (Ps 115,3), to jednak pozostawia nas istotami całkowicie wolnymi. Więcej, daje nam możliwość uczestnictwa w swojej Opatrzności. Chce, abyśmy czynili sobie ziemię poddaną. Chce, abyśmy się stali Jego pomocnikami (por. 1 Kor 3,9). Ilekroć podejmujemy to pragnienie Opatrzności Bożej, nasze życie staje się opatrznościowe, nawet wtedy, gdy prowadzi przez doświadczenia. Ilekroć natomiast żyjemy własnym życiem, rozmijamy się z Bogiem – tylekroć nasze życie zanika, staje się życiem „nieopatrznym". Przypomina nam o tym święty Paweł: „Albowiem to Bóg jest w was sprawcą i chcenia, i działania zgodnie z Jego wolą" (Flp 2,13).

Litania do Bożej Opatrzności

DZIEŃ 4

Od naszej wiary i zaufania zależeć będzie nasze powierzenie się, lub nie, Opatrzności Bożej. Bóg w swej Opatrzności zawsze pozostanie wierny. Takie zaufanie staje się prawdziwą próbą, gdy naprzeciw naszej wiary w Opatrzność

Bożą stanie pokusa zgorszenia z powodu szalejącego zła. W takich momentach bardzo potrzebujemy duchowego wsparcia i obecności innych, którzy wierzą, którzy mają nadal siłę powtarzać z wiarą: „Wszystko w rękach Boga". „Wierzymy mocno, że Bóg jest Władcą świata i historii. Drogi Jego Opatrzności są dla nas często nieznane. Dopiero u kresu, gdy skończy się nasze poznanie częściowe, gdy zobaczymy Boga „twarzą w twarz" (1 Kor 13,12), w pełni poznamy drogi, którymi Bóg prowadził swoje stworzenie, nawet przez dramaty zła i grzechu, do odpoczynku ostatecznego Szabatu, ze względu na który stworzył ziemię i niebo" (KKK nr 314).

Litania do Bożej Opatrzności

DZIEŃ 5

Pełnienie woli Ojca łączył Jezus ze swoim powołaniem i posłannictwem (J 17,3). Pełnimy wolę Ojca na wzór Jezusa, gdy żyjemy naszym powołaniem, które jest wolą Boga dla nas. Modląc się pamiętajmy, iż prośba, której motywacja i przedmiot są dobre same w sobie, może nie odpowiadać woli Bożej i nie zostać spełniona. Będzie spełniona tylko wtedy, gdy zgadza się z mądrością i wolą Boga: „Jeżeli Pan zechce", jak pisze św. Jakub (Jk 4,15). Każda prośba o to, by wzrastać w wierze, nadziei i miłości, lub stawać się świętym w całym postępowaniu (por. 1P 1,15), zawsze będzie wysłuchana, ponieważ, jesteśmy tego pewni, „wolą Bożą jest (nasze) uświęcenie" (1Tes 4,3). Bóg nie może na to nie odpowiedzieć. „Ojciec Twój odda tobie", On ci to da. Kiedy? To sekret Jego mądrości. Bądźmy jednak tego pewni.

Litania do Bożej Opatrzności

DZIEŃ 6

Pełnimy na co dzień wolę Ojca, gdy używamy naszej woli zgodnie z wolą i zamiarem Ojca. Człowiek został stworzony na obraz i podobieństwo Boże. Bóg na początku stworzenia mocą swej woli „rzekł" i stało się. Siłą swej woli wprowadził porządek i harmonię do chaosu stworzenia. Człowiek mocą swojej woli i Bożej

łaski powinien wprowadzić porządek i harmonię w chaos i bałagan swego małego świata. Winien usunąć to, co blokuje działanie Opatrzności Bożej.

Litania do Bożej Opatrzności

DZIEŃ 7

Bóg jest Miłością… Uświadamiamy sobie, że jeśli tak jest, to On ma wobec każdego z nas wspaniały plan miłości, wzywa nas do miłości. Na ten Boży plan miłości Maryja odpowiedziała słowami: „Niech mi się stanie". Maryja powiedziała swoje „TAK" z pragnieniem i radością. Taka powinna być również nasza postawa. Bo zamysł Boga – wola Boża, to coś pięknego, dobrego, coś pożytecznego dla nas.

Litania do Bożej Opatrzności

DZIEŃ 8

Wiemy, że Bóg jak dobry Ojciec myśli o nas i troszczy się o każdy nasz dzień. Jest „nasz", ale doświadczamy jak trudno w chwili cierpienia, choroby, próby, powiedzieć „Ojcze". Najtrudniej jest przyjąć wolę Bożą w cierpieniu. Trzeba się często wraz z Jezusem krwawo pocić, zmagać wewnętrznie. Światłem i oparciem w takich godzinach jest modlitwa: „Nie moja, ale Twoja wola niech się stanie" (Łk 22 ,42).

Litania do Bożej Opatrzności

DZIEŃ 9

W naszym zwykłym życiu doświadczamy różnych opatrznościowych wydarzeń, cierpień i prób, doświadczamy niepowodzeń, które są potrzebne, aby Bóg, który jest Ojcem, jest Miłością, mógł do nas mówić jasno lub lepiej, by Bóg mógł być w nas słuchanym. Ale nie jest tak, że Bóg decyduje o cierpieniu, niepowodzeniu, chcąc tylko nas doświadczyć. Bóg może przyzwolić na wiele doświadczeń, bo widzi dalej, niż sięga nasze, nawet największe doświadczenie.

Litania do Bożej Opatrzności

Za zgodą Kurii Metropolitalnej Warszawskiej z dnia 30.03.2016/Nr 704/D/2016

Akt Dziękczynienia i Zawierzenia Opatrzności Bożej

Boże naszych ojców.
Boże Patriarchów i Proroków, Apostołów i Męczenników.
Boże wszystkich świętych.
Dziękuję Ci za Twoją miłosierną miłość, która nigdy się nie nuży i nie zniechęca.
Dziękuję za to, że w Jezusie obiecałeś być z nami przez wszystkie dni – aż do skończenia świata.
Dziękuję za to, że w Matce Twojego Syna dałeś Kościołowi Matkę.
Dziękuję za to, że byłeś ze mną w radosnych i trudnych chwilach mego życia.
Dziękuję za to, że w Twoich świętych dałeś mi opatrznościowych przewodników na drodze do świętości.
Boże pełen majestatu i miłosierdzia, Tobie oddaję moje trudne dziś i tajemnicze jutro.
Twojej Opatrzności zawierzam siebie – cząstkę Twojego Kościoła – abym był solą ziemi,
w prostocie żyjąc Ewangelią, był świadkiem prawdy, która wyzwala.
Zawierzam Ci siebie, bym nie bał się przyjąć powołania do pójścia za Chrystusem na każdej drodze życia. Bym niosąc mój krzyż zachował ufność, że na mojej drodze krzyżowej nie jestem sam.
Zawierzam Ci moją rodzinę, by była silna wiarą i bogata w miłość, która nie szuka swego, nie unosi się gniewem, nie pamięta złego; która wszystko znosi i wszystko przetrzyma.
Zawierzam wszystko i z serca wołam: Opiekuj się mną, Opatrzności nasza!
Boże przedwieczny. Do Ciebie należy czas i wieczność. Powierzam Twojej Opatrzności losy moje i moich bliskich. Nie opuszczaj nas – nawet wtedy, gdy my opuszczamy Ciebie. Prowadź nas – nawet wtedy, gdy nasze drogi nie są Twoimi drogami. Mów do nas – nawet wtedy, gdy nasze serca są nieskore do słuchania.
Boże w Trójcy Jedyny, Ojcze, Synu i Duchu Święty, bądź uwielbiony teraz i zawsze.

Amen.

ZESZYTY WYDANE W SERII

Zeszyt o Bożej Opatrzności nr 1
Znaczenie przesłania encykliki Jana Pawła II „Evangelium vitae"(25.03.1995) we współczesnej teologii życia. 20-lecie encykliki

Warszawa 2016
ISBN 978-83-65198-12-9

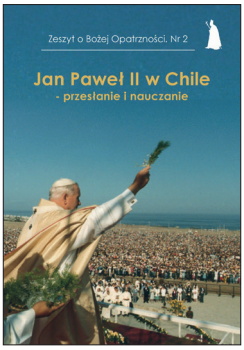

Zeszyt o Bożej Opatrzności nr 2
Jan Paweł II w Chile - przesłanie i nauczanie

Warszawa 2017
ISBN 978-83-65198-14-3

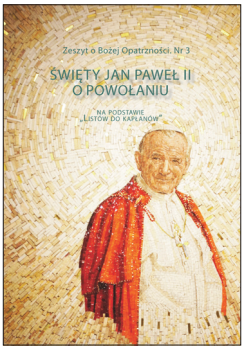

Zeszyt o Bożej Opatrzności nr 3
Święty Jan Paweł II o powołaniu na podstawie „Listów do Kapłanów"

Wydanie I, Warszawa 2017
ISBN 978-83-65198-17-4
Wydanie II, Warszawa 2018
ISBN 978-83-65198-49-5

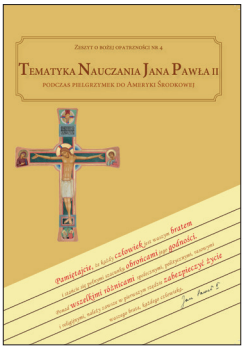

Zeszyt o Bożej Opatrzności nr 4
Tematyka nauczania Jana Pawła II podczas pielgrzymek do Ameryki Środkowej

Wydanie I, Warszawa 2017
ISBN 978-83-65198-22-8
Wydanie II, Warszawa 2018
ISBN 978-83-65198-44-0

Zeszyt o Bożej Opatrzności nr 5
Wartość i godność rodziny w nauczaniu Jana Pawła II

Warszawa 2017
ISBN 978-83-65198-24-2

Zeszyt o Bożej Opatrzności nr 6
Dziecięctwo Boże w nauczaniu księdza Kardynała Stefana Wyszyńskiego i Jana Pawła II

Warszawa 2017
ISBN 978-83-65198-28-0

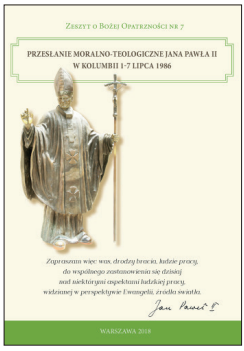

Zeszyt o Bożej Opatrzności nr 7
Przesłanie moralno-teologiczne Jana Pawła II w Kolumbii 1-7 lipca 1986

Warszawa 2018
ISBN 978-83-65198-36-5

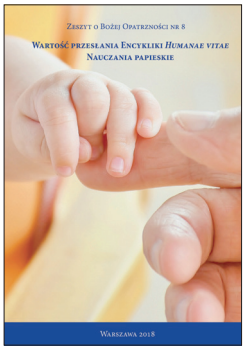

Zeszyt o Bożej Opatrzności nr 8
Wartość przesłania Encykliki „Humanae vitae”. Nauczania papieskie

Warszawa 2018
ISBN 978-83-65198-38-9

Zeszyt o Bożej Opatrzności nr 9
Wolność w nauczaniu Kardynała Stefana Wyszyńskiego
w 100. rocznicę odzyskania Niepodległości

Warszawa 2018
ISBN 978-83-65198-45-7

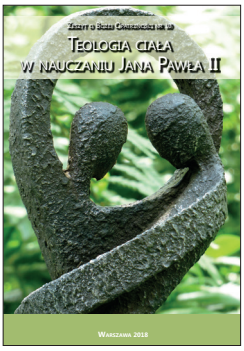

Zeszyt o Bożej Opatrzności nr 10
Teologia ciała w nauczaniu Jana Pawła II

Warszawa 2018
ISBN 978-83-65198-46-4

Zeszyt o Bożej Opatrzności nr 11
Macierzyństwo wyrazem miłości Ojczyzny
w nauczaniu papieskim

Warszawa 2019
ISBN 978-83-65198-54-9

Zeszyt o Bożej Opatrzności nr 12
Wartość i ważność wieku dojrzałego

Warszawa 2019
ISBN 978-83-65198-56-3